

Kudlacsek Zsigmond

**KLEBELSBERG KUNO
MŰVELŐDÉSPOLITIKÁJÁNAK
ALAPJAI HUSZTI JÓZSEF
KUTATÁSAINAK TÜKRÉBEN***

A közvélemény előtt inkább Kleblsberg Kuno miniszteri tevékenysége ismert, de kevésbé köztudomású az első világháború előtti munkája. Pedig jellemének, politikai hitvallásának jobb megértése miatt ennek feltárása és áttekintése is fontos.

Kleblsberg Kuno az „Alföld problémákat” ugyanis már a huszadik század elején felismerte. Ezen problémák a török hódítás során a magyar etnikumra mért súlyos csapások miatt jöttek létre. Mohács előtti Magyarország sűrű aprófalvas településekkel rendelkezett az alföldi tájakon. A magyarság nyelvhatára a Felvidéken északabbra húzódott, mint a jelenkorban. Erdélyben a tartomány északi részén szintén nagyobb területre terjedt ki a magyarság településszerkezete. A Maros völgyét ugyancsak magyarok lakták. A Délvidéken szintiszta magyar népességű volt a Bácska, a Temesköz és a Szerémség. Az ország lakosságának 80 %-a volt magyar.

Ezt az állapotot változtatta meg a török pusztítás, amely az aprófalvas településszerkezetet felszámolta, és az „összefutás” során nagyobb mezővárosba menekült a nép. Így az alföldi mezővárosok felduzzadtak és hatalmas területek váltak lakatlanná. Ez volt az oka, hogy kialakult a tanyarendszer. A mezővárosi lakosok kiköltöztek a földjeikre és ott építettek maguknak lakhelyeket. Kleblsberg nem tartotta szerencsétlennek ezt a településrendszert: ebből kiindulva úgy vélte, nem a tanyarendszert kell felszámolni, hanem az iskolát és a kultúrát kell kivinni a tanyákra, hiszen az Alföld a legnagyobb tája az országnak.

A déli és középső országrész magyarsága Mohács után északra menekült, a török kiűzése után a magyarság visszatelepülése megindult az Alföldre. Ebben a fo-

---

* Huszti József (1887–1957) egyetemi tanár Kleblsberg Kuno közeli jó barátja és munkatársa volt. Ebben a tanulmányban az ő monográfiája alapján közelítjük meg a kultuszminiszter tevékenységét.

lyamatban viszont már más etnikumok is részt vettek. Ezek az etnikumok voltak a szerbek, a németek, románok, horvátok, így a magyarság létszáma az országon belül 50% alá csökkent. A dualizmus idején Bécs ellensúlyozására Budapestre, valamint a nemzetiségi területekre fordították az ország erőforrásait. Mivel a magyarság jelentős része lelkileg sohasem tudta elfogadni a kiegyezést, ezért a nemzetiségekhez viszonyítva nagyobb arányban szavazott a 48-as pártra. Eddig még kellően fel nem tárt okokból a nemzetiségek viszont a kormánypártra szavaztak nagyobb arányban, ezért a kormány a nemzetiségek által lakott területeknek kiemelt támogatást nyújtott.

A mai magyarok megszokták, hogy a határon túli magyarokon az elszakított területen élő véreiket értjük. Kevesek előtt ismert, hogy Trianon előtt is éltek határon túli magyarok. Ilyenek voltak: a csángók, a bukovinai székelyek, a horvátországi, szlavóniai, boszniai magyarok, valamint a bosznia-hercegovinai magyar hivatalnokok, és a dunai, valamint a fiumei matrózok. Az ő nemzeti identitásuk megőrzése céljából hozták létre a Julián Egyesületet gróf Széchenyi Béla kezdeményezésére. Ennek az egyesületnek az ügyvezető igazgatója volt Klebelsberg Kuno. Munkájuk során a következő eszközöket alkalmazták: saját költségükön iskolákat tartottak fenn, könyvtárakat működtettek, ismeretterjesztő előadásokat szerveztek és analfabéta tanfolyamokat indítottak. Hasonló céllal létesült a Szent László Társaság, amely a moldvai csángók és a ukovinai székelyek kulturális támogatását szolgálta. Visszatérve a Julián iskolákra ezek magán jellegűek voltak, de a horvát kormányzat engedélyével működtek.

Ezek az egyesületek társadalmi szervezetek voltak, de állami támogatásban is részesültek. Érdekes megemlíteni, hogy a külföldi református magyarság védelmét viszont jórészt a magyar református egyház vállalta magára. A Julián Egyesület munkáját négy férfi irányította: gróf Széchenyi Béla elnök, Kolányi Ferenc alelnök, Tarkovich József miniszterelnökségi államtitkár és Klebelsberg Kuno segédtitkár.

Az egyesület vezetői és támogatói népiszolgálatot szerveztek a délvidéki szórvány magyaroknak. Huszti József könyvében rámutat arra, hogy Klebelsberg felismerte, a nyelvhatárok lassan változnak, évszázadokon keresztül faluról falura. Ezért az egyesület erejét három területre összpontosította: a nyelvhatárookra, a nyelvszigetekre, és a szórvány magyarságra. Itt már fellelhető későbbi miniszterségének több eleme: iskolaalapítás, könyvtárak szervezése, és iskolán kívüli felnőttképzés. A magyar jellemet jobbítani és tökéletesíteni akarta. Klebelsberg már ekkor kifejtette, hogy népünk lelki alkata inkább oroszlanugrásokra, huszárrohalmokra van berendezkedve, mint a szívós, lassú, türelmes munkára. Ő nevelni akarta nemzetét, az előnyösebb tulajdonságokat fejleszteni. Minden lehetőséget meg akart ragadni a magyarság fennmaradása érdekében.

Amikor Huszti szerint a statisztikák kimutatták a szlavóniai horvátság létszámának csökkenését, Klebelsberg magyarság betelepítésével próbálta ezt ellensú-

lyozni. Ő ugyanis a Szávát tartotta a magyarság néprajzi határának (mint ahogyan a középkorban is az volt), viszont a bosznia-hercegovinai telepítést nem tartotta helyesnek. Nem akarta a magyarság erőforrásait szétforgácsolni. Ezért csak az ott élő magyarság gondozását tartotta fontosnak. A szorgalmas munka eredményeként az 1905/06-os tanévben tizenhárom, míg az 1906/07-es tanévben már huszonhárom iskola működött ezeken a területeken.

A horvátok egy része ellenségesen viszonyult ehhez a tevékenységhez, ez nyilvánult támadásokban, gyűjtogatásban, sőt egy tanítót le is lőttek. Klebelsberg igen szép szavakkal emlékezett meg ezen tanítók áldozatos munkájáról. „Anyagi-as korunkban az érzékelhető túlbecsülő felfogása az iskolában gyakran csak az épületet látja. Pedig az ember, a tanító az igazi iskola és nem a holt anyag. A hivatásos tanító nádfödél alatt is fejleszthet iskolát, a lelkiismeretlen a világos, levegős tanteremben is meddő marad.”¹

Szlavóniában egy évtized alatt hetvenegy iskola épült, amelyekben százkilenc tanító tanított, és 7165 gyerek tanult. Klebelsberg ezt a sikert a szorgalom mellett a tervszerűségnek és rendszerességnek is tulajdonította. Figyelmét a dunai hajós-nép kulturális helyzete sem kerülte el. Mivel ők állandó mozgásban voltak ezért az iskoláztatást csak úgy lehetett biztosítani, ha a gyermekeket internátusba gyűjtik. Az 1900-as népszámlálás 19 261 folyami hajóst számlált. A külföldi kikötőkben lévőket nem számolták meg, de a hazaiakban lévő matrózok 90 %-a magyar volt. Az Országos Hajósszövetség a Cigány-szigeten egy volt gabonaszállító hajón tantermet létesített, de több ilyen rövidített tanfolyam is indult Titel, Zimony, Passau, Bécs, Komárom, Újpest, Óbuda, Orsova kikötőiben. Vasárnaponként istentiszteleteket tartottak és a tengerészek számára megfelelő olvasmányokról is gondoskodtak, amelyek 20-30 kötetből álltak, és hajóról, hajóra vándoroltak.

Klebelsberg felfigyelt arra, hogy a népies irodalom és a kalendáriumok nagy sikert aratnak, ezért a korabeli olvasási szokások szerint állították össze déli tengerparti társállamokban élő magyarok olvasmányait. Huszti adatai szerint 1912-ben Szlavóniában és Bosznia-Hercegovinában már 175 magyar népkönyvtár működött. Klebelsberg véleménye az volt, hogy egy jól megírt könyv hatása nagyobb a sajtónál. 1910-ben a magyar kalendáriumokból 23 000-et adtak el Szlavóniában.

A romániai magyaroknál mérsékeltabb sikert értek el. A jövőző miniszter szerette volna ezt a munkát kiterjeszteni a moldvai, bukovinai, és boszniai magyarokra is. A kiadott naptárakat mindig a helyi lakosság viszonyaihoz, érdeklődéséhez kívánta igazítani. Szerepelt benne szépirodalom, történelem.

A mindenre kiterjedő tervezésben Klebelsberg a Julián Egyesületet a magyar kereskedelem fejlesztésére és népszerűsítésére is fel akarta használni. További el-

¹ Huszti József: *Gróf Klebelsberg Kuno életműve*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1942. 47..

gondolása volt a magyar értelmiségi elit erősítése a nemzetiségi területeken, így a magyar tanítók mellé magyar orvosokat és gyógyszerészeket is szeretett volna telepíteni. Erre a célra ösztöndíjakat kívánt alapítani és internátusokat létrehozni. Már ekkor felmerült a decentralizáció kérdése, a túlzottan nagy Budapest-központúság ellensúlyozására a Julián Egyesület egyik fontos vidéki központja Pécs lett. A Magyarország iránti szimpátia növelésében bosnyák gyerekeket kívánt hazánkban taníttatni. Ugyanis a későbbi miniszter észrevette, hogy a zágrábi és a bécsi főiskolákon tanult bosnyák fiatalok igen nagy magyar-ellenességgel kerültek ki iskoláikból. Ezt kívánta ellensúlyozni magyarországi képzéssel. Először Budapesten próbálta őket összpontosítani, de itt több probléma is felmerült (pl. megoldatlan volt az étkeztetésük és a fez viselése túl nagy feltűnést keltett a főváros utcáin). Ezen okok miatt áthelyezték az iskolát Debrecenbe. Huszti állítása szerint az intézkedés bevált, később sok bosnyák diák szívesen emlékezett vissza az itt eltöltött évekre. Érdekes kérdés volt a boszniai katolikusok ügye.

Amikor Albánia független állam lett (nem utolsó sorban Ausztria-Magyarországnak köszönhetően), Klebelsberg felismerte, hogy az új országnak új értelmiséget kell kitaníttatnia. Albánia lakossága különböző vallású lévén, ezt vallásuk szerint más-más országban kívánták megvalósítani. Mivel az ortodox vallásukat a közeli Görögországban képezték ki, Klebelsberg az albániai muszlimokat Debrecenben, míg a katolikusokat Pécsen kívánta taníttatni, abból kiindulva, hogy az új államnak hivatalnokokra, orvosokra, mérnökökre, tanárookra, tanítókra volt szüksége. A történelemből hozott példát az albán-magyar együttműködésre: Szkander bégét, akit a magyarok segítettek a török elleni harcban.

A kultúra gazdasági hatalom is – vélte Klebelsberg már a huszadik század első éveiben. Ekkori tevékenységében már meg volt mindaz, amit később mint kultuszminiszter megvalósított: népiskolák, népművelési könyvtárak, naptárak, imakönyvek, vezetőképzés, internátusok, ösztöndíjak, földreform, telepítés, egyetem- és tudománypolitika. Ahogy ő megfogalmazta: „Ma nem lehet irányokat és reformokat ráerőszakolni a nemzetre azokat az intézményeket rokonszenvével és szeretetével nem avatná magáévá sajátjává... Ezért járom az országot hirdetve mindenütt kultúrpolitikai törekvéseim sorsdöntő jelentőségét. Ezért nyúlok gyakran a tollhoz, más és más érvekkel, más és más beállítással és különféle utakon törve mindig ugyanazon cél felé, azért, hogy a nemzeti közvélemény tudatába felszívódjék annak a nagy kulturális erőfeszítésnek a szükségessége, amelynek érdekében nagy áldozatokat kell kérnem.”²

A magyar népet ért nagy trauma (Trianon, 1920) után a kivezető utat nem az önsajnáló kesergésben, az üres szócséplésben látta, hanem a cselekvő hazafiságban. „A mi sebeinkre nincs balszam és nem fog rajtunk senki sem segíteni, csak

---

² Huszti József: i. m. 302.

önmagunkon segíthetünk és csak egy eszközzel segíthetünk és ez az eszköz a munka.”² Az építő munka fontos feltétele a közmegegyezés. Sokszor találkozott a parlamentben, és azon kívül is, meg nem értéssel, gáncsoskodással, szűklátókörűséggel. Ezekről ritkán beszélt, de felesége visszaemlékezéseiben leírta, hogy igencsak bántották ezek a rosszindulatú akadémikoskodások. A szenvedélyes, és energikus tettekreklésze akadályának tekintette ezeket.

Klebelsberg fölismerete, hogy az ország jövője szempontjából meghatározó a nemzetközi közvélemény magyarság-képe. A külföld megnyerésének fontos eszköze volt a sport és a kultúra, amelyeket a legjobb diplomáciának tartott Klebelsberg. A legjobb meggyőzésnek az eredmények bemutatását tartotta. Felhívta a figyelmet arra a hibára, amelyet a dualizmus kori magyar elit elkövetett. Az 1848–49-es szabadságharc és a magyar emigráció az ország számára nagy erkölcsi tőkét halmozott fel, de ezt a kiegyezés korának nemzedéke nem tudta megtartani. Ennek megismétlődését akarta Klebelsberg kivédeni, Magyarország jó megítélésének elősegítésével.

A szükségből erényt akart kovácsolni, amint kifejtette, akkor derül ki, hogy a nemzetben van-e életerő, ha katasztrófa éri. A belsőleg korhadt népek szerencsétlenség súlya alatt összeroppannak, hitüket veszítik. Ezzel szemben „az életképes nemzetekre a katasztrófa úgy hat, mintha visszavágják a fát. Annál erősebben hajt.”⁴ A nemzet megmaradásának és jövőjének záloga a kultúra, csak ez az út lehet az egyetlen, amelyhez eszközeink maradtak és a békediktátum mozgásteret hagyott. Ő maga így ír erről: „Küzdöttem a kulturális gondolatért, küzdöttem azért, hogy nemzet minél szélesebb rétegeit hassa át az a végzetes meggyőződés, hogy lenni, vagy nem lenni és művelődni nálunk teljesen egyértelmű.”⁵

Az idősebb nemzedék feladata és felelőssége, miként azt Huszti József megalapította, a műveltség megőrzése és átadása az ifjabb nemzedék számára, s az, hogy értékrendet közvetítsen, emberi tartást, példát mutasson, hiszen a személyes példamutatás mindennél előrébb való. „Minden bölcsesség csődjé, ha az idősebb nemzedék az ifjabbaknak nem tud más tanácsot adni, mint a kétségbeesést.”⁶

Klebelsberg elsősorban a tettek embere volt és a kezdeményező erő, tettekreklés, elszántság jellemezte. Meggyőződése volt, hogy az új helyzetnek megfelelő új célokat kell kijelölni. Elutasította a szónoklót, és a kesergő hazafiságot, helyette az alkotó hazafiságban látta a kiutat. Óvta a nemzetét a felelőtlen kísérletezések-től, valamint figyelmeztetett arra, hogy nagy nemzetek megengedhetik maguknak az összeomlást, de egy kis nép a létében, fennmaradásában van veszélyeztetve. „Kis nép” mivoltunkat csak többletteljesítménnyel tudjuk pótolni.

² Huszti József: i. m. 302.

³ Huszti József: i. m. 306.

⁴ Huszti József: i. m. 306.

⁵ Huszti József: i. m. 308.

⁶ Huszti József: i. m. 309.

A magyarság hibáira is felhívta a figyelmet. Így bírálta a szalmaláng lelkesedést, a könnyen lelkesedő, hamar lankadó, túlságosan vehemens igazi nagy szenvedély, igazi lendület, igazi erély nélküli embereket. A magyarság nevelése érdekében mindenkit mozgósítani szeretett volna, így az anyákat, a lelkészeket, a sajtót, az iskolákat.

Husztai megállapítja, hogy Klebelsbernek vannak eszméi, de nincsenek illúziói. Népe jellemvonásaiból a következőket akarja erősíteni: akarat erő, cselekvőkészség, nagyobb tudás, felkészültség, kötelességteljesítés. Jogász nemzet vagyunk, ahol a kötelességet gyakran megelőzi a jog, szerinte vigyázni kell, hogy a szükségletek és vágyak összhangban legyenek egymással, ellenkező esetben: „Ha a szegénységből sarjadó elégedetlenség és a tudatlanságból származó könnyű ámíthatóság találkozik, akkor a két politikai vegyelem összetételéből robbanó anyag keletkezik, amely rombol és szétvet.”⁷

Felhívta a figyelmet a gróf arra a már Kossuth által is felismert tényre, hogy a nemzeti gondolat és a szociális gondolat nem összeegyeztethetetlen. Valamint arra, hogy korábban a kulturális élet és a szociális gondolat szoros összefüggésben van egymással. Tevékenysége során állandó támadások keresztútjében volt mind a parlamentben, mind a hírlapokban.

Fontos ebből a szempontból egy rövid ízelítőt adni a parlamenti vitákból. Az teszi izgalmassá a kérdést, hogy a kor politikusai hogyan látták saját koruk viszonyait. Különböző eszmerendszerek képviselői hogyan ütköztették érveiket és a politikusok közül ki tudott államférfivá válni. A sok tényező közül ki tudta a jövőbe mutató törekvést meglátni.

Gróf Klebelsberg Kuno 1922. június 16-tól 1931. augusztus 24-ig volt kultuszminiszter. Ebből az időszakból 91 parlamenti napló maradt fent, amely 40 000 oldalt jelent (ebbe benne foglaltatnak a felsőházi naplók is). A következő nehézségekkel kellett szembenézni a kutatások során. Nem volt egyszerű a képviselők pártállásának meghatározása sem. Ugyanis ezt akkor nem tüntették fel a felszólalók neve mellé. Ráadásul volt, aki többször is cserélt pártot. Újabb nehézséget jelentett az, hogy a legtöbb szó az oktatásról a költségvetési viták idején esett. Itt a fő gondot a papírkorona inflációja jelentette. Ez azért volt probléma, mert más időpontban más volt az értéke a pénznek. Volt, amikor papírkoronában, volt, amikor aranykoronában számoltak, és 1927-től áttérnek a pengőben való elszámolásra, és ezek egymáshoz való viszonyát meghatározni nem könnyű.

A képviselők közül az egyik legaktívabb Kéthly Anna szociáldemokrata képviselő volt. Érdekesség kedvéért egy szóváltást mutatunk be Kéthly Anna és Klebelsberg Kuno közt, amely elhangzott 1925. november 25-én. Felszólalásában Kéthly Anna a vallást egyértelműen magánügynek tekintette. Kifogásolta az egy-

---

⁷ Huszti József: i. m. 313

ház és az állam szoros kapcsolatát. Bírálta továbbá, hogy a magyar oktatási rendszerben a jegy a fontos és nem a tudás. Megemlítette a koedukáció hiányát, nevezetesen a fiúk és a lányok külön tanulását. Kívánatosnak tartotta a nyolcosztályos elemi iskola bevezetését. Itt osztrák, bajor, amerikai példákat hozott elő. Szerinte magoló iskola helyett munkaiskolára lenne szükség. Óvott a korai pályaválasztástól, kívánatosnak tartotta az osztálylétszámok csökkentését, és a tanítók létszámának növelését.

A szociáldemokrata politikus szót emelt a budapesti proletárgyerekek érdekében, hogy sokszor nyomorúságos ruhában kell félórát is gyalogolniuk a kemény hidegben a lakásuktól az iskoláig, majd vissza. Megemlíti a tanítók egyetemi túlképzését, amely alatt azt értette, hogy túlságosan a tudomány felé megy el képzésük és kevésbé a gyermeki lélek sajátosságaira készítik fel a jövőbeni oktatókat. A tanári pálya, amint megállapítja, a nyomorúsággal való eljegyzés. Felhívja a figyelmet arra, hogy túltengnek a középiskolák a polgári és a szakiskolákhoz képest. Szerinte a reform kezdete lehetne a tanárképzés lélektani ismeretekkel való erősítése. Elsősorban a gyermeki lelket kell figyelembe venni, és nem az egyetemre kell felkészíteni a jövőbeni tanítókat. Ugyanilyen fontos, hogy a jövőbeni tanítók megélhetési háttere biztosítva legyen, hogy nyugodtan tudjanak dolgozni és ne a holnapért és az öregségért kelljen aggódniuk. A polgári iskoláktól és a szakiskoláktól az alsóbb osztályok gazdasági és kulturális felemelkedését várta. Kifogásolta, hogy azok a települések, amelyek a választásokon rosszul viselték magukat nem részesültek a polgári iskola áldásaiban.

Érdekes a következő megállapítása Kéthly Annának: „Minden becsületes és józan gondolkodású ember előtt nyilvánvaló, hogy a trianoni béke okozta ország csonkulást csak kulturális fölény és a kulturális felkészültség reparálhatja.” Ő is elismerte a kultuszárca honvédelmi szerepét, de túlzottnak tartotta a költségvetés katonai iskolákba juttatott összegét, illetve bírálta a levante mozgalmat. Ismét leszögezte, hogy a sok középiskola szellemi proletárokat képez és a vidéknek fontos lenne a mezőgazdasági és az ipari szakiskolák fejlesztése. Kifogásolta azt, hogy a tanárképző nem tanít tanítani. Lipcsét hozza fel példának, ahol az elemi iskolák, polgári iskolák, középiskolák, és az egyetemek együttműködése sokkal jobban meg van szervezve. Szorgalmazza továbbá a nyelvoktatás kiszélesítését. Felhívja arra a tényre a figyelmet, hogy a tandíjrendszer és az adórendszer jellege miatt csak szűk felső rétegek számára nyílik lehetőség a továbbtanulásra.

Kéthly Anna kívánatosnak tartja pszichotechnikai laboratóriumok építését, és pályaválasztási tanácsadás megszervezését. Érdekes gondolatsort fejt ki a tehetséggondozásról, szerinte a zseni be van zárva a gyenge, vagy a normális tehetségek közé, így fennáll a veszély, hogy elvész. Sürgeti, hogy nagyobb súlyt kell helyezni a gyógypedagógiai képzésre. Megítélése szerint az oktatás állami feladat és szerepének növelését várja. A Nemzeti Színházzal kapcsolatban részéről elvárásként jelentkezik, hogy a széles néprétegekhez is jussanak el tevékenységeik eredményei.

A Hadtörténeti Levéltárral kapcsolatban a következő megállapítást teszi. Egyrészt megkérdőjelezi a hadtudomány tudomány jellegét, soknak tartja a ráfordított összeget. „Én a kultusztárcának kultúrtárcává való átalakítását kívánom” – zárta beszédét Kéthly.

Klebelsberg Kuno válaszából idézünk néhány gondolatot. „Tisztelt Nemzetgyűlés! Előttem szólott igen tisztel képviselő társam a saját pártjának, a kultúrprogramját sok szakértelemmel fejtette ki. Minthogy azonban én nem egy pártnak és nem egy társadalmi osztálynak, hanem egy egész nemzetnek kultúrprogramját kell, hogy képviseljem, természetes, hogy nem nézhetem a kultúrpolitikát abból az egyoldalú szemszögből, amelyből kifolyólag nézni kénytelen.”

Ezek után a kultuszminiszter felhívja a figyelmet a beiskolázások mértékének kedvező irányú változásaira. Nevezetesen, hogy 1921/22-es tanévben 22,7 % gyermek nem volt beiskolázva. 1924/25-ben 6,4 % nem volt beiskolázva, továbbá két és félmillió aranykoronát költöttünk iskolaépítésre. Klebelsberg Kuno ismerteti, hogy a kormány is tervezi a 8 osztályos elemi iskola bevezetését, de ezt pénzügyi okok miatt csak hosszú távon tartja elképzelhetőnek. Leszögezi, hogy a kultúrpolitika hosszú lejáratú váltó, amely csak hosszú idő múlva térül meg. Ígéretet tesz a tanítói fizetések rendezésére, az egyházi iskolák tanárainak és tanítóinak jogállásának rendezésére, amely a fizetések egyenjogúságának kérdését is magában foglalja.

Az elitizmus vádjával kapcsolatban Klebelsberg válaszában kifejtette: minden országot, akár kicsi, akár nagy országról van szó, három-négyezer ember irányít, akiknek képzése és fenntartása elsőrendű érdek az ország jövője szempontjából. A magas kultúra megmentése sürgősebb és olcsóbb is minden egyébnél. Mindig ellenezte a magas kultúra és tömegkultúra szembeállítását. Azt vallotta, hogy a kérdés megoldása nem vagy-vagy, hanem is-is. Nevezetesen, hogy tudományos képzés is, a széles néptömegek felemelése is. És ennek bizonyítéka az a 3500 tanterem és 1500 tanítói lakás, amely az ő minisztersége idején épült meg.

A Horthy-korszak parlamenti képviselői a gazdasági konszolidáció idején – még az ellenzékiek is – nagy elismeréssel és megértéssel viszonyultak Klebelsberg Kuno politikájához. Szerepet játszott ebben az is, hogy a népszövetségi kölcsön egy részét a kultusztárcánál rejtették el. Oka az, hogy így akarták megoldani a tartalékos tisztképzést és a katonai kiképzést, mivel Magyarország csak 35 000 katonát tarthatott. Klebelsberg Kuno nagy érdeme, hogy részben a középosztály megmentése érdekében ezen összegek nagy részét valóban kulturális célokra fordította. A gazdasági válság kitörése után a Klebelsberg utáni megértés erősen megcsappant, mind az ellenzéki, mind a kormánypárti oldalról. Egyre erősebb támadások érték az egyesek szerinti luxuskiadások miatt.

A konzervatívok liberálisnak tartották, a baloldaliak pedig klerikális reakciónak állították be. Klebelsberg törekedett arra, hogy a kultúrpolitikát a rövidtávú pártpolitika fölé helyezték. Huszti József említi a róla szóló művében, hogy hihe-

tetlen leleményességgel tudta magát feltalálni a legellentéesebb felfogású társaságban is. Sajnos gyakran tapasztalta, hogy politikai ellenfelei személyes ellenségüknek is érezték s, egy idő után már nem hitte, hogy meg tudja győzni őket az igazáról.

Gyakran visszatérő vád volt ellene a pazarlás vádja, erről gróf Bethlen István így nyilatkozott: „Nem lehetett azt a munkát úgy megoldani, hogy a nemzettől áldozatokat nem követelhessenek, s ő nem törődve gánccsal, szemrehányással, ment a maga útján, és meg vagyok győződve, hogy egy későbbi kor boldogabb idő igazságot fog szolgáltatni és áldani fogja Klebelsberg Kuno munkáját.”⁸

Ami a pazarlás vádját illeti Huszti József adatai szerint Magyarország 1868-ban a költségvetés 1%-át fordította az oktatásra, 1900-ban ez már 2%, 1911-ben 5%, háború alatt 2%-ot költöttek oktatásügyre a költségvetésből. Klebelsberg minisztersége első évében 4,54 %-át, és 1926/27-ben a költségvetés 9,3%-a került a költségvetésből oktatásra. Ezután többnyire 10% volt ez az összeg.

A csonka Magyarország az 1913. évi költségvetési ráfordításának 81%-át fordította az oktatásügyre. Tányasi iskolákra 46,3 millió pengő, kulturális beruházásokra 75,9 millió pengő, mezőgazdasági és ipari szakoktatás 20 millió pengő, egyetemi klinikákra 22,4 millió pengő, főiskolai internátusokra 6 millió pengőt. Középfokú oktatás 8,1 millió pengő, tudományos intézetek létesítése, fejlesztése 6,2 millió pengő.

Az utóbbi összegek legnagyobb része, 4,5 millió pengő természettudományos kutatásokra ment. Érdekes, hogy egy-egy kérdésben, hogy átrendeződnek a politikai táborok. Példa erre Klebelsberg Kuno terve a nyolcosztályos népiskolák megszervezésére. Hivatkozott a nyugati példákra (Németország, Ausztria). A tervet támogatták a kiszegedők és a szociáldemokraták, viszont saját pártja konzervatívjai elleneztek. Az 1929-es gazdasági válság miatt a terv megvalósulása késedelmet szenvedett. Bírálói közül Rákosi Jenő szintén a „luxus kultúrpolitika” miatt támadja. „Ha Klebelsberg Kuno gróf 70 millió franciának a kultuszminisztere volna, vagy ha a háború és a forradalmak pusztításai és sanyarú helyzete helyett az én álmom valósult volna meg a 30 millió magyarról, akkor Kuno gróf nekünk is korszakos jelentőségű közoktatásügyi miniszterünk lehetne. A csonka országú, elszegényedett 7 millió magyarnak mintha luxus lenne az ő becsvágó pazar szelleme. Magyarország ma egy vágás, irtás. Alig néhány fa áll a régi erdőből.”⁹

Apponyi Albert is, aki pedig Klebelsbergét kivételesen nagy formátumú államférfinek tartotta, rosszállóan említi a költségvetés nagyságát. Maga Klebelsberg így nyilatkozott ezekről a tékozlással kapcsolatos vádakról. „Igaz, hogy bőkezűséget követeltem, de csak a pénzügyminiszter úrtól, a pénz felhasználá-

⁸ Huszti József: i. m. 325.

⁹ Huszti József: i. m. 327.

lásáról azonban a legnagyobb takarékoságot alkalmaztuk, mert abból indultam ki, hogy az elszegényedett nemzetnek az áldozatok minimumából az eredmények maximumát kell elérni.”¹⁰

Tanulságos lehet, ahogy a kultuszminisztert és tevékenységét valamint a magyar közéletet Bethlen jellemezte. „Magyarországon a gáncsvetés, a rágalom, a befektetés, és a népszerűtlenség azokat kíséri életükben, akik konstruktív munkával valódi értékeket teremtenek nemzetünk számára. És a népszerűség babérkoszorúja azoknak a homlokát övezi, aki csillogó szavakkal szédítik meg a tömegek lelkét, s ezek mögé a csillogó szavak mögé rejtik a nemzetre nézve meddő életüknek negatív értékét.”¹¹

Husztai József művében összegzi véleményét a miniszter életéről, amit példaértékűnek tartott. „Klebelsberg tiszta lélek volt: szegényen élt, és szegényen halt meg. A közvagyonnak hűségesebb sáfárját elképzelni sem lehet. A rábízott fillérekkel és milliókkal úgy gazdálkodott, hogy a befektetések még az unokáknak is megmaradnak, és bőséges kamatot hoznak. A vádak, amelyek politikából, vagy túlzott aggodalmaskodásból fakadtak, ma már szinte érthetetlenek.”¹²

A történetíró és kultúrpolitikus Hóman Bálint így emlékezett meg hivatali elődjéről. „Nagy katasztrófa idején érkezett, amikor a nemzet nagy élet-halál harca után a magyar művelődés a romlás útján, szervezeti intézmények a teljes hanyatlás felé haladtak. Amikor az intézményeket sikerült az összeomlás után támadott romhalmazból kimenteni, kiépíteni, megerősíteni, s amikor azokat az újaknak egész sorozatával megszervezte, vértette fel újabb veszedelmekkel fenyegető időkre.”¹³

Klebelsberg Kunot tenni akarásával, alkotási vágyával, nemzetföltésével méltán hasonlították a legnagyobb magyarhoz, Széchenyi Istvánhoz. Ezért megérdemli, hogy elfoglalja a méltó helyét a magyar történeti köztudatban.

---

¹⁰ Husztai József: i. m. 327.

¹¹ Husztai József: i. m. 228.

¹² Husztai József: i. m. 328.

¹³ Husztai József: i. m. 334.